

Usquert, Dorpshuis
Gemeente Eemsmond (Gr.)

Archeologische Begeleiding
onder het protocol Opgraven

Steekproefproject 2013-09/12Z

Usquert, Dorpshuis,
Gemeente Eemsmond (Gr.)
Archeologische Begeleiding onder het protocol
Opgraven

Een onderzoek in opdracht van
Stichting Dorpscentrum Usquert,
vertegenwoordigd door dhr. P. Smit

Steekproefrapport 2013-09/12Z
ISSN 1871-269X

auteur: D.A. Dijk
autorisatie: dr. J. Jelsma (senior archeoloog)

De Steekproef werkt volgens de KNA 3.2.

Foto's en tekeningen zijn gemaakt door
De Steekproef bv, tenzij anders vermeld.

© De Steekproef bv, Zuidhorn, september 2013

Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
zonder bronvermelding.

De Steekproef bv aanvaardt geen
aansprakelijkheid voor eventuele schade
voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen
of het gebruik van de resultaten van dit
onderzoek.

De Steekproef bv
Hogeweg 3
9801 TG Zuidhorn

telefoon	050 - 5779784
fax	050 - 5779786
internet	www.desteekproef.nl
e-mail	info@desteekproef.nl
kvk	02067214

Inhoudsopgave

Samenvatting

1.	Inleiding	1
2.	Resultaten van eerder onderzoek	3
2.1	Bureauonderzoek	3
2.2	Verwachtingsmodel bureauonderzoek	5
3.	Doel en onderzoeksvragen archeologische begeleiding	7
4.	Resultaten van het veldonderzoek	8
5.	Conclusie en advies	13

Literatuurlijst

Appendix I	Archeologische periode-indeling
Appendix II	Kaart van archeologische waarden en verwachting
Appendix III	Splitslijst Vondstmateriaal

Samenvatting

In opdracht van Stichting Dorpscentrum Usquert wordt een gedeeltelijke nieuwbouw van het dorpshuis tussen de Schoolstraat en de Raadhuisstraat te Usquert, gemeente Eemmond, gerealiseerd. De werkzaamheden voor deze nieuwbouw gaan gepaard met bodemversturende ingrepen: de bouwkuip wordt voor de aanleg van funderingen en nutsvoorzieningen volledig ontgraven. Door deze ingreep kunnen mogelijk aanwezige archeologische waarden worden verstoord.

Het plangebied ligt in een AMK-terrein van zeer hoge archeologische waarde. In november van 2012 is daarom een Programma van Eisen voor de archeologische begeleiding van de werkzaamheden vastgesteld. Voorafgaand aan de uitvoering van die begeleiding is de noodzaak daarvan in het veld middels twee proefputten gecontroleerd. In één van deze proefputten werd middeleeuws aardewerk gevonden.

De gegevens in ARCHIS wijzen op een gebruik van de wierde van Usquert vanaf de IJzertijd tot en met heden. De archeologische verwachting is hoog; het plangebied ligt op of grenzend aan de dorpswierde in het centrum van Usquert.

Het doel van de archeologische begeleiding is om eventueel aanwezige archeologische grondsporen en vondsten te documenteren om zo de archeologische informatie uit het plangebied te behouden. Tussen 10 en 17 september 2013 zijn de bodemversturende werkzaamheden uitgevoerd. Tijdens de archeologische begeleiding zijn twee grondsporen gevonden. Het gaat hierbij om een paalkuil en een mogelijke wandgreppel. In dit laatste spoor is dateerbaar aardewerk gevonden. Dit betreft een aantal fragmenten kogelpotaardewerk die naar hun vorm in de dertiende eeuw worden gedateerd. Door het geringe aantal sporen en de matige kwaliteit ervan is het niet duidelijk om wat voor structuur het gaat.

Behalve het middeleeuwse aardewerk zijn sporen van metaalbewerking gevonden in de vorm van ijzerslakken, daterend tussen de IJzertijd en de Nieuwe Tijd. Ook zijn twee botfragmenten gevonden, behorende tot een varken en een rund, waarvan een datering niet is te geven. Het complex dateert meest waarschijnlijk uit de late middeleeuwen.

In het onderzochte deel van het terrein zijn ook in onverstoorde delen van de bodem geen wierdelagen aangetroffen. Uitspraken over de datering en fasering van (het gebruik van) de wierde van Usquert kunnen op basis van dit onderzoek dan ook niet worden gedaan. Het terrein ligt waarschijnlijk op de overgang van de wierde naar de valge. De grens van de wierde ligt ter plaatse waarschijnlijk binnen de begrenzingen die door het Kuiperspad en de Schoolstraat worden gevormd.

Met het afronden van deze begeleiding is de laatste stap in de cyclus van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) voltooid. Het onderzoek binnen de kaders van dit project is daarmee ten einde.

Hoewel in het plangebied geen wierdelagen aanwezig zijn, is het te verwachten dat er in het gebied tussen de Schoolstraat en de Raadhuisstraat zich elders meer grondsporen en vondsten bevinden. Daarom wordt dit onderzoek niet van invloed geacht op de status en omvang van het AMK-terrein 5068, dorpskern Usquert.

1. Inleiding

In opdracht van Stichting Dorpscentrum Usquert wordt gedeeltelijke nieuwbouw gepleegd van het dorpshuis tussen de Raadhuisstraat en de Schoolstraat te Usquert. Deze nieuwbouw gaat gepaard met bodemverstoring: het ontgraven van de volledige bouwkuip tot een diepte van maximaal 1,7 meter beneden het maaiveld. Deze bodemingrepen kunnen mogelijk aanwezige archeologische waarden vernietigen.

Het plangebied ligt op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) in een terrein van zeer hoge archeologische waarde, op of nabij de wierde van het dorp Usquert. Daarom heeft het bevoegd gezag op advies van Libau Steunpunt Cultureel Erfgoed besloten dat de bodemverstoringende werkzaamheden onder archeologische begeleiding dienen plaats te vinden. De voorliggende rapportage behandelt deze begeleiding die in de periode van 10 september tot en met 17 september 2013 plaatsvond.

Figuur 1. Usquert, Dorpshuis. Het plangebied wordt met een rood kader en een rode pijl aangeduid (Bron: Top25 rasterbestand, mijn.kadaster.nl).

Tabel 1. Usquert, Dorpshuis. De administratieve gegevens van het project.

Provincie	Groningen
Gemeente	Eemsmond
Plaats	Usquert
Toponiem	Schoolstraat / Raadhuisstraat
Kaartblad	03D
Coördinaten plangebied	N – 236,488 / 602,639 W – 236,512 / 602,622 O – 236,512 / 602,613 Z – 236,467 / 602,591
Oppervlakte van het plangebied	Circa 0,1 hectare
Oppervlakte van het onderzochte gebied	850 m ² (= 0,085 hectare)
Uitvoering veldwerk	10 tot en met 12 en 17 september 2013
Bevoegde overheid	Gemeente Eemsmond, vertegenwoordigd door dhr. B. Moes
Opdrachtgever	Stichting Dorpscentrum Usquert, vertegenwoordigd door dhr. P. Smit
OM-nummer	58312
AMK-terrein	In AMK-terrein 5068, 03D-005, terrein van zeer hoge archeologische waarde
ISSNnr.	1871 - 269X
Uitvoerder	De Steekproef bv
Steekproef projectcode	2013-09/12
Geomorfologische context	Kwelderwal, terp
NAPhoogte maaiveld plangebied	rond de 2,2 m +NAP
NAPhoogte begeleide vlakken	Ongeveer 1,3 m + NAP
Maximale diepte onderzoek	1,7 m beneden maaiveld
Huidig grondgebruik	De bebouwing in het terrein is recent grotendeels afgebroken om plaats te maken voor de nieuwbouw. Daarvoor in gebruik als multifunctioneel centrum.
Beheer en plaats van documentatie	NAD in Nuis, De Steekproef, RCE, ARCHISII en E-depot

Het plangebied heeft een oppervlakte van ongeveer 0,14 hectare. Alleen de locaties waar daadwerkelijk bodemverstoring heeft plaats gevonden zijn archeologisch begeleid. Dit betreft ongeveer 850m² (0,085 hectare, zie Figuur 5).

Het voorliggende onderzoek is overeenkomstig het Programma van Eisen van 28 november 2012 uitgevoerd (De Jong en Molema, 2012). Het veldteam bestond uit dr. J. Jelsma (senior archeoloog) en dhr. D. Dijk. De graafwerkzaamheden werden uitgevoerd door Loonbedrijf Zeijerveld bv uit Zeijerveld.

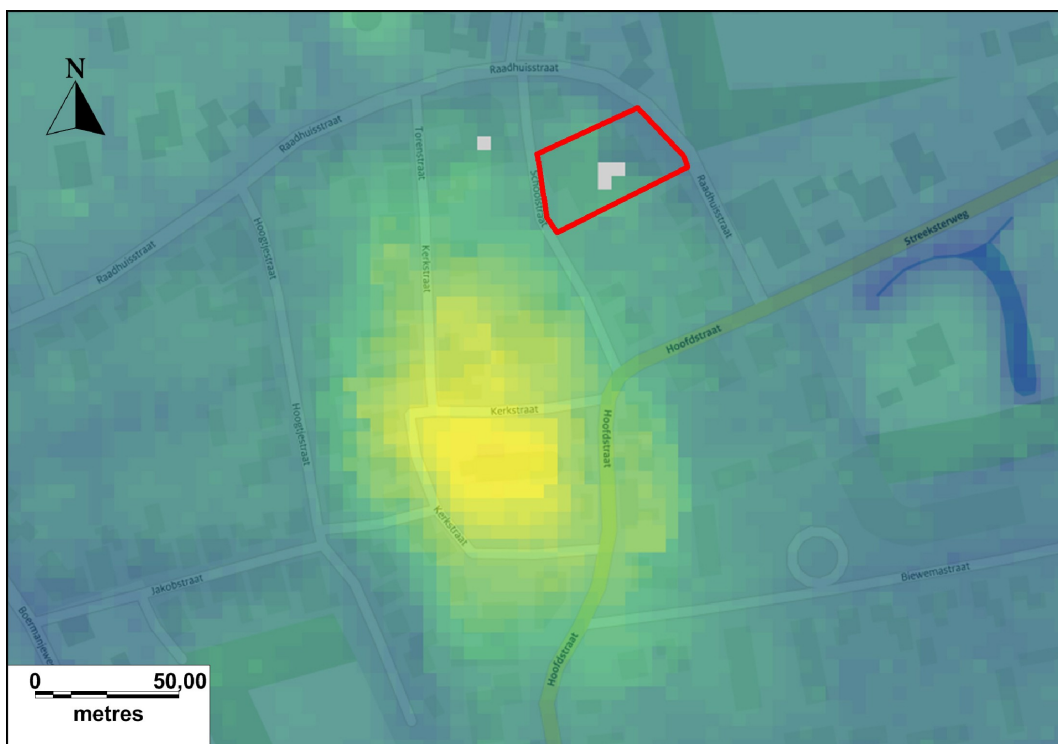
2. Resultaten van eerder onderzoek

2.1 Bureauonderzoek

Fysische geografie

Op de bodemkaart ligt het onderzoeksgebied op een kalkarme poldervaaggrond met lichte zavel (classificatie bodemkaart Mn15C). Deze gronden bevatten een bouwvoor van ten minste 30 tot 40 cm dikte. Daaronder komt een homogene licht bruingrijze overgangslaag voor van ongeveer 50 tot 60 centimeter dik, waaronder de natuurlijke ondergrond een blauwgrijze kleur krijgt. De grondwatertrap is VI met een gemiddeld laagste grondwaterstand van 160 cm beneden het maaiveld en een gemiddeld hoogste grondwaterstand van 60 cm beneden het maaiveld (Stiboka, 1987).

Het onderzoeksgebied ligt geomorfologisch gezien op een kwelderwal met codering 3K31. Het plangebied ligt op deze kaart net naast de wierde. De kwelderwal laat zich ook op de hoogtekartaat op basis van het Actueel Hoogtebestand van Nedeland duidelijk herkennen. Op het AHN1 bestand, waaruit de hoogte-informatie van de bebouwing is weggefilterd, is te zien dat het plangebied waarschijnlijk net naast of op de uiterste rand van de wierde van Usquert ligt (zie Figuur 2).

Figuur 2. Usquert, Dorps huis. Uitsnede van het Actueel Hoogtebestand van Nederland, waaruit de bebouwing is weggefilterd (AHN1). Het onderzoeksgebied is rood omlijnd. Op de kaart is te zien dat het plangebied op de noordoostelijke grens de wierde van Usquert ligt (bron: ahn.geodan.nl/ahn/).

Beleid

De gemeente Eemshoek bezit een archeologische verwachtingskaart (Van Beek & Vos, 2008, kaart 13C). Op deze kaart ligt het plangebied in een terrein van hoge archeologische waarde, gelijk met het AMK-terrein 5068 (centrum Usquert). Hier geldt een

archeologische dubbelbestemming met een onderzoeksplicht vanaf vijftien vierkante meter oppervlak en/of een diepte vanaf 40 centimeter beneden het maaiveld.

Op de gemeentelijke beleidsadvieskaart ligt dit gebied in een zone met een hoge archeologische verwachting, overeenstemmend met de hoge verwachting die op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) is aangegeven. Deze zone loopt gelijk met de kwelderwal langs de oude Fivelloop en de haakwal aan de noordzijde van de Fivelmonding.

Archeologische waarden

In de kern van Usquert, zoals aangegeven op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) is geen eerder onderzoek in ARCHIS bekend. Ten westen van het plangebied op een afstand van ongeveer een kilometer zijn twee onderzoeken aangegeven in ARCHIS. Het gaat hierbij om een booronderzoek voor een rioolpersleiding, uitgevoerd door Grontmij in 2006 (OM-nr. 15854/onderzoeksnummer 45703) en een bureauonderzoek door Libau Steunpunt voor Cultureel Erfgoed uit 2011 (OM-nr. 48244). In het geval van het booronderzoek in 2006 is geconstateerd dat vervolgonderzoek niet noodzakelijk was. Bij het bureauonderzoek in 2011 is geadviseerd om het uitbaggeren van de gracht van de boerderij Groot Kruisstede archeologisch te laten begeleiden; een dergelijk onderzoek is niet in ARCHIS gemeld.

Het plangebied ligt in een AMK-terrein van zeer hoge archeologische waarde (5068, 03D-005, zie Appendix 1). Het gaat om het wierdedorp Usquert. De wierde heeft een hoogte van ca. 2,2 meter. Er is een munt uit de Romeinse tijd gevonden. De wierde wordt gedateerd in de IJzertijd.

In de omgeving van het plangebied worden drie andere terreinen vermeld op de Archeologische Monumentenkaart. Ongeveer een kilometer ten oosten van het onderzochte terrein ligt een gawe, onbebouwde wierde uit de IJzertijd (1091, 03D-030). Het terrein is in gebruik als akker. In de negentiende eeuw is de boerderij die op deze wierde stond afgebroken. Op de kadastrale kaart uit 1832 zijn in het terrein twee kleine huisjes ingetekend. Ongeveer 100 meter ten zuiden van deze huiswierde ligt het terrein van het kloostervoorwerk Groot Bosch. Dit voorwerk wordt in de late middeleeuwen gedateerd. Het terrein heeft een hoge archeologische waarde op de AMK (5766, 03D-015).

Ongeveer 700 meter ten zuidwesten van het plangebied ligt de boerderij Groot Kruisstee (5770, 03D-019). Vermoedelijk betreft het hier een voorwerk van het klooster van Rottum. Ook wordt verondersteld dat het om een steenhuis gaat. De datering van het terrein ligt in de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

Ten zuiden van het onderzochte terrein, op een afstand van circa 700 meter, ligt een beschermd terrein van hoge archeologische waarde (10299, 03D-002). Het gaat om een terrein waarin de resten van het klooster Wijtwerd zijn gevonden. Dit was een nonnenklooster van de Johanniter orde dat rond 1300 is gesticht. De resten worden in de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd gedateerd.

In het plangebied zijn geen waarnemingen bekend (zie Appendix I). In de directe omgeving van het plangebied zijn vier waarnemingen gedaan (zie Tabel 2). Twee van deze waarnemingen horen ieder bij een AMK-terrein: waarnemingsnummer 407501 betreft het terrein met een gawe onbebouwde huiswierde (AMK 1091) en waarnemingsnummer 408035 betreft het terrein van het klooster Wijtwerd (AMK 10299). De andere twee waarnemingen betreffen de resten van een middeleeuwse dijk (35938) op ongeveer 600 meter ten noorden van het plangebied en een vermoedelijke wierde (432907) waarbij in het terrein geen duidelijke sporen en alleen subrecent vondstmateriaal is waargenomen. De vondst van een Romeinse munt op de wierde van Usquert is niet in ARCHIS gemeld. Nadere gegevens over deze muntvondst ontbreken.

Tabel 2: Usquert, Dorpshuis. Archeologische waarden in de omgeving van Usquert. Voor de ligging zie Appendix I, kaart Archeologische waarden en verwachting. Voor dateringen zie Appendix II, Archeologische Periodes.

CMA / CAA	RD-coördinaten	Datering	Omschrijving
monumenten			
1091 (03D-030)	237,260 / 602,845	IJT – NT	Onbebouwde wierde IJzertijd
5068 (03D-005)	236,466 / 602,493	IJT – NT	Dorpswierde Usquert
5766 (03D-015)	237,267 / 602,581	LME	Terrein met resten kloostervoorwerk Groot Bosch
10299 (03D-002)	235,915 / 602172	LME – NT	Terrein met resten van steenhuis en/of voorwerk klooster Wijtwerd
waarnemingen			
35938 (03DZ-5)	236,040 / 602,760	ME	Middeleeuwse dijk
407501 (03DZ-8)	237,325 / 602,850	IJT – NT	Onbebouwde wierde IJzertijd (1091)
408035 (03DZ-9)	236,620 / 602,150	LME – NT	Terrein met resten klooster Wijtwerd (10299)
432907 (03DZ-11)	235,560 / 602,520	IJT – NT	Vermoedelijke wierde

Historische geografie

Op de historische kaarten van het studiegebied is te zien dat het plangebied tot halverwege de negentiende eeuw onbebouwd is geweest. Volgens de kadastrale gegevens uit 1832 was het terrein in gebruik als pastorietuin. Aan het begin van de twintigste eeuw is er wel bebouwing in het plangebied aanwezig. Het huidige gebouw, dat ten dele wordt vervangen, dateert uit 1964 met een uitbouw uit 1984.

Het plangebied ligt op de oostelijke begrenzing van de dorpswierde van Usquert. Deze dorpswierde is sinds de IJzertijd in gebruik. Meestal werden dergelijke wierden opgeworpen vanuit een eerdere vlaknederzetting die op een hoger gelegen deel van het gebied was gevestigd. De wierde van Usquert is op een hoger gelegen kwelderwal gesitueerd.

2.2 Verwachtingsmodel bureauonderzoek

Voor het plangebied geldt een hoge archeologische verwachting. Het plangebied ligt bovendien binnen een AMK- terrein van zeer hoge archeologische waarde. De hoger gelegen kweldervallen gelden als oudste vestigingslocaties langs de noordelijke kust. Over het algemeen werden de wierden vanuit een vlaknederzetting opgeworpen.

Binnen de wierde kunnen sporen van voorgaande nederzettingen worden gevonden. Daarnaast kunnen sporen zoals waterkuilen, afvalkuilen enzovoort worden gevonden. Het vondstmateriaal dat in context met een wierde wordt gevonden bestaat voornamelijk uit resten van aardewerk en metalen voorwerpen, maar door de goede conserveringsgraad van de bodem kan ook organisch materiaal zoals houten voorwerpen en (bewerkt) botmateriaal worden gevonden. Archeologische resten kunnen binnen het gehele plangebied vanaf het maaiveld worden gevonden.

Bij de bouw, sloop en vervanging van de bebouwing in het plangebied is het terrein waarschijnlijk voor een groot deel verstoord. Ook de aanleg van kabels en leidingen in het gebied is een te verwachten verstoring. Op de kaarten van het Kabels- en Leidingen

Informatie Centrum (KLIC) liggen de kabels buiten het te onderzoeken terrein, maar er moet met aansluitingen van de bestaande gebouwen en met ingravingen voor oudere bebouwing rekening worden gehouden.

De gegevens uit ARCHIS laten een archeologische verwachting toe die meerdere perioden bestrijkt (ijzertijd – nieuwe tijd). Dit is vooral gebaseerd op de aanwezigheid van de dorpswierde van Usquert in of grenzend aan het plangebied. Er is in ARCHIS geen eerder onderzoek binnen de dorpskern vermeld.

Figuur 3. Usquert, MFC Schoolstraat. De onderzoekslocatie op historisch kaartmateriaal: de kadastrale kaart uit 1832. Het plangebied is rood omlijnd.

3. Doel en onderzoeksvragen archeologische begeleiding

Het doel van de archeologische begeleiding onder het protocol “opgraven” is het documenteren van sporen en vondstmateriaal om daarmee informatie te behouden die door bodemverstorende ingrepen verloren kan gaan.

Voorafgaand aan het veldwerk is een Programma van Eisen opgesteld door M. de Jong MA en drs. J. Molema (Libau Steunpunt Cultureel Erfgoed) dat op 10 januari 2013 is goedgekeurd door dhr. B. Moes van de gemeente Eemsmond. In dit Programma van Eisen zijn de volgende onderzoeksvragen gesteld:

- Wat is de datering van aanwezige wierdelagen?
- Was in het plangebied sprake van bebouwing/bewoning of was het in hoofdzaak in gebruik voor landbouw/tuin?
- Is er verschil in het gebruik en de ouderdom van het wierdedeel nabij de Schoolstraat (hooggelegen) in vergelijking met het wierdedeel nabij de Raadhuisstraat (laaggelegen)?
- Kan de begrenzing van de wierde aan de noordoostzijde van het plangebied (Raadhuisstraat) worden vastgesteld?
- Is er sprake van een overgang van wierde naar valge?
- Is er een ossengang aanwezig?

De omvang van de civiele graafwerkzaamheden zijn leidend. Er wordt in principe niet buiten de ontgraven delen gezocht naar archeologische waarden. Hierdoor wordt de mogelijkheid tot het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen beperkt.

Figuur 4. Usquert, Dorpshuis. Foto van het noordelijke deel van het plangebied langs de Raadhuisstraat (links, richting zuidoosten) en het zuidelijke deel van het plangebied aan de Schoolstraat (rechts, richting westen).

4. Resultaten van het veldonderzoek

De ingrepen

In het plangebied is tussen 10 en 17 september 2013 de bouwkuip voor de nieuwbouw van het multifunctioneel centrum volledig ontgraven. Hiervoor zijn de kabels en leidingen aan de oostzijde van het plangebied (Raadhuisstraat) opgespoord met gebruikmaking van de graafmachine. Hierbij is geconstateerd dat voorafgaand aan de nieuwbouw een aantal laag- en middenspanningskabels en leidingen voor afvoer van vuil- en hemelwater moest worden omgelegd tot onder het trottoir aan de Raadhuisstraat. Op 10 september is middels twee proefputten vastgesteld dat begeleiding van het ontgraven van de bouwkuip noodzakelijk was. In de meest zuidelijke van deze putten werd kogelpotaardewerk gevonden. Deze vondst en de bijbehorende sporen zijn tijdens de begeleiding gedocumenteerd.

Tijdens het onderzoek bleek het noordoostelijke deel te zijn vergraven bij de aanleg van funderingen voor het afgebroken dorpscentrum, een regenbak en verschillende kabels en leidingen. Dit gedeelte van het terrein is daarom, nadat was vastgesteld dat hier geen wierdepakket meer hoefde te worden verwacht, niet meer begeleid.

Figuur 5. Usquert, Dorpshuis; puttenplan. Het plangebied is rood omlijnd. Zone met bodemingrepen in blauw. In groen de locaties van de vooraf aangelegde proefputten. Het uiteindelijk gedocumenteerde vlak (Figuur 8) is zwart omlijnd.

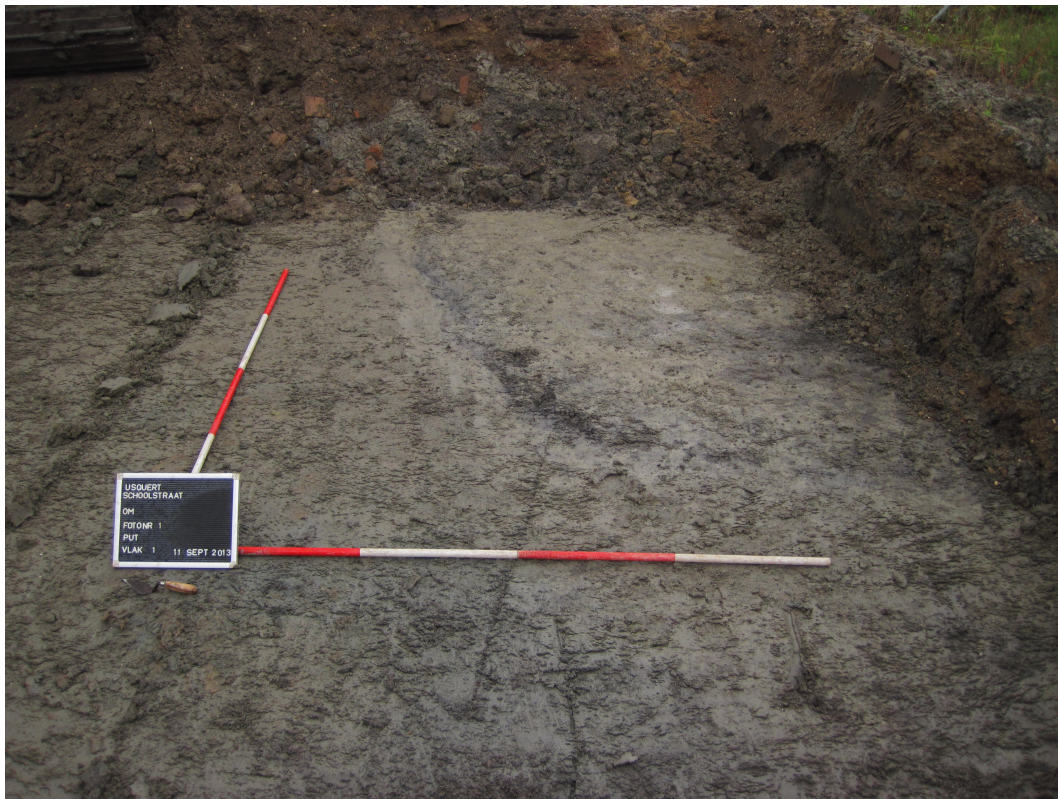
Figuur 6. Usquert, Dorpshuis. Bodemprofiel in de zuidelijke hoek van de bouwkuip.

Sporen

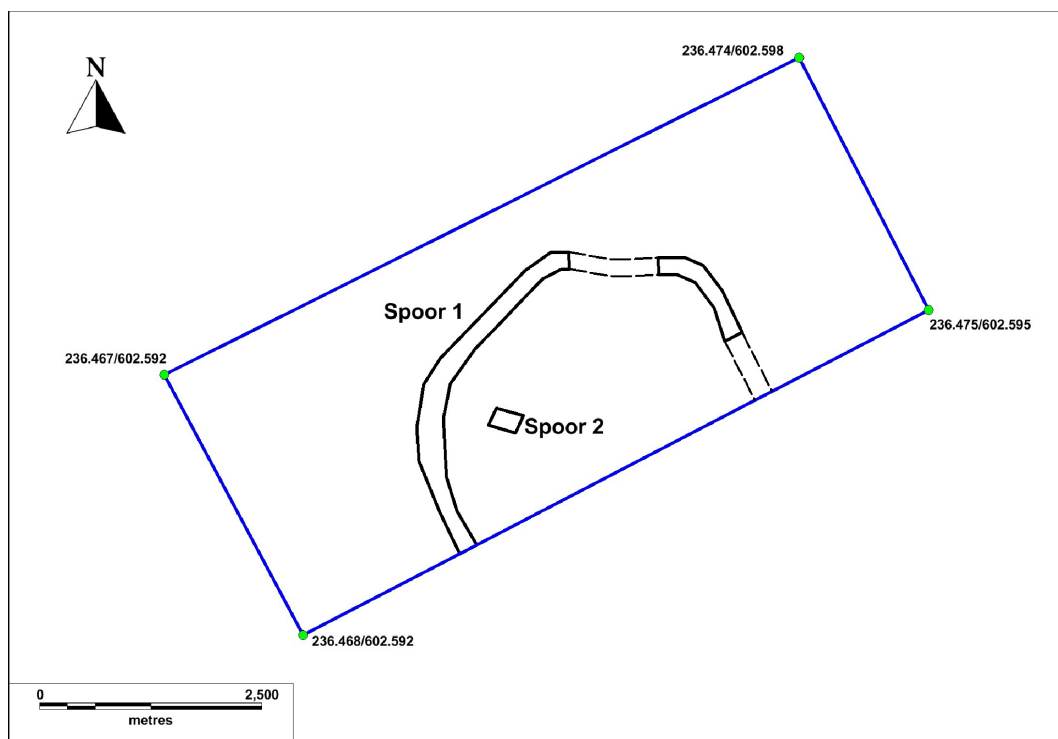
Binnen de ontgraving in het terrein zijn geen wierdelagen gevonden. Het gedocumenteerde profiel in de zuidelijke hoek van het terrein (dichtst bij de wierde, zie Figuur 6) laat zien dat de bodemopbouw, overeenkomstig met de Bodemkaart van Nederland, uit een bruine (Munsell: 2,5Y6/4) recent opgebrachte laag, met daaronder een lichtbruine (2,5Y3/2) oude bouwvoor en een licht bruingrijze (2,5Y2/1) homogene overgangslaag met daarin houtskool- en baksteenspikkels en daaronder blauwgrijze (10Y6/4) zavel bestaat. Het hoogteverschil in het terrein wijst er op dat de wierde van Usquert in het noordoosten begrensd wordt door de Schoolstraat en het Kuiperspad. De boomgaard die bij de pastorie hoort en aan de Schoolstraat en het Kuiperspad grenst laat in het veld een duidelijke verhoging zien. Het hoogteverschil in het plangebied is aanzienlijk kleiner.

Aan de westzijde is in de bruingrijze overgangslaag op een diepte van 90 centimeter beneden het maaiveld een vlak aangelegd en gedocumenteerd. In dit vlak zijn een paalkuil en een mogelijke wandgreppel aangetroffen (zie figuren 7, 8 en 9 en Tabel 3). De wandgreppel eindigt tegen de zuidoostelijke putwand en is herkenbaar door de aanwezigheid van zwarte, humeuze, sterk zandige klei. Het paalgat is vierkant met zijden van ongeveer 15 cm bestaan uit homogene donker bruingrijze sterk zandige klei. Van het paalgat is alleen de onderzijde bewaard gebleven. De diepte van het spoor is 12 centimeter, uitlopend in een punt. In de vulling van het paalgat zijn geen vondsten gedaan. Omdat de sporen zeer beperkt in aantal en van matige kwaliteit zijn kan geen uitspraak over de verdere aard ervan worden gedaan.

Er zijn behalve het genoemde paalgat en de wandgreppel geen sporen gevonden. Bij de bouw van het dorps huis in 1964 en de verbouw in 1984 is de toenmalige bouwkuip ook volledig ontgraven, waardoor het onderzochte terrein grotendeels is verstoord.

Figuur 7. Usquert, Dorpshuis. Sporen in de meest zuidelijke hoek van de bouwkuip. De sporen zijn gevonden in de overgangslaag in de bodem op circa 90 cm diepte.

Figuur 8. Usquert, Dorpshuis. Tekening van het gedocumenteerde vlak in de zuidelijke hoek van het plangebied. Van de hoekpunten zijn de RD-coördinaten gegeven.

Vondstmateriaal

In en rond het spoor van de wandgreppel is een aantal scherven gebrandschilderd gevonden. Het gaat hierbij om scherven van ten minste één laat-middeleeuwse kogelpot. De gevonden randscherven lijken op basis van de randvorm tot dezelfde pot te hebben behoord. Het minimum aantal individuen kan daarom niet verder worden vastgesteld. De scherven tonen een brede rand met een dekselgeul, wat er op wijst dat de scherven uit de dertiende eeuw dateren.

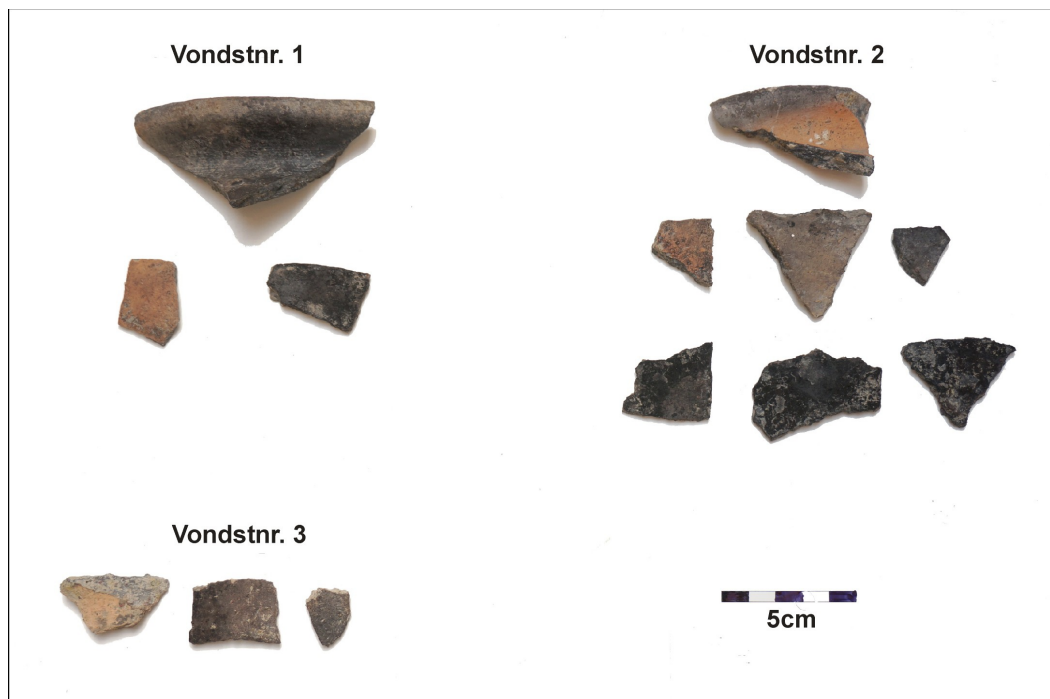
Figuur 9. Usquert, Dorpshuis. Coupe van de sporen in de meest zuidelijke hoek van de bouwkuip. Links de doorsnede van de paalkuil, rechts de doorsnede van de greppel.

Naast de fragmenten van gebrandschilderd is een fragment van een profielsteen uit middeleeuws muurwerk gevonden. Het gaat hierbij om het ronde deel van een sleutelgatvormige steen. Dit type baksteen werd vooral gebruikt voor het afwerken of opdelen van raamspionningen.

In spoor 1 is behalve aardewerk een vijftal fragmenten van metaalbewerkings-slakken gevonden. Het gaat om ijzerslakken, waarvan er één bodemslak en één mogelijke bodemslak. Deze ijzerslakken zijn niet specifiek te dateren dan uit de perioden ijzertijd tot en met nieuwe tijd. Omdat de ijzerslakken in context met het middeleeuwse aardewerk is gevonden wordt een datering in de middeleeuwen het meest waarschijnlijk geacht.

Als laatste zijn twee stuks determineerbaar dierlijk botmateriaal geborgen. Het gaat om een rib van een varken en een wervel waarvan de epifysen ontbreken. Deze wervel is van een juveniel dier; het meest waarschijnlijk gaat het om een rund.

Voor een overzicht van het geborgen vondstmateriaal wordt verwezen naar Tabel 3. De volledige splitslijst van het vondstmateriaal is opgenomen in Appendix III. Een overzichtsfoto van het gevonden gebrandschilderd is opgenomen in Figuur 10.

Figuur 10. Usquert, Dorpshuis. Gevonden kogelpotfragmenten.

Tabel 3: Usquert, Dorpshuis. Vondsten en sporen.

Vondst	Type	Locatie	Beschrijving
1	Spoor 1, aanleg proefput	236,469 / 602,594	3x fragment kogelpot, LME (13e eeuw).
2	Vlakovondst	236,468 / 602,595	7x fragment kogelpot, waarvan 1 randscherf. 1X bouwkeramiek, profielsteen (gedeelte) type 'sleutelgat'. Alle LME (13e eeuw). 2X botmateriaal: 1 rib en een 1 wervel; IJT-NT. 5X fragment metaalslak; IJT-NT
3	Spoor 1, aanleg vlak	236,469 / 602,594	3x fragment kogelpot, ME, waarschijnlijk behorend bij Vondst nr. 1
Spoor			
1	Greppel	236,470 / 602,595	Vermoedelijke wandgreppel. Ca. 6 cm diep, vrij onduidelijk. Vondstnr. 1 en 3
2	Paalkuil	236,470 / 602,594	Vierkant paalkuiltje, onderkant. In coupe puntvormig. Ca. 12 cm diep.

5. Conclusie en advies

Onderzoeksvragen

Voorafgaand aan het veldwerk is een Programma van Eisen opgesteld waarin algemene onderzoeksvragen werden gesteld. Hieronder volgen de vragen en de antwoorden zover deze op basis van de resultaten te geven zijn.

- *Wat is de datering van aanwezige wierdelagen?*
Tijdens de archeologische begeleiding is gebleken dat alleen het gedeelte aan de zuidwestzijde van het terrein een intacte bodem had (gelijk met het voormalige plein aan de Schoolstraat voor het dorpscentrum). Het grootste deel van het onderzochte terrein bleek door eerdere bouw- en sloopwerkzaamheden te zijn verstoord. Hierdoor is in die delen van het terrein geen wierdepakket waargenomen. In het intacte deel van het terrein, het gedeelte dichtst bij de kern van de wierde, is alleen een natuurlijke bodemopbouw waargenomen. Van een wierdepakket is hierbij geen sprake. Vanwege de afwezigheid van wierdelagen is hiervan geen datering mogelijk.
- *Was in het plangebied sprake van bebouwing/bewoning of was het in hoofdzaak in gebruik voor landbouw/tuin?*
In het terrein zijn twee sporen gedocumenteerd. Het gaat hierbij om een vermoedelijke wandgreppel en een vierkante paalkuil met zijden van ongeveer 20 centimeter. Geassocieerd met deze sporen zijn fragmenten aardewerk gevonden die afkomstig zijn van een 13e eeuwse kogelpot. Daarmee is bewezen dat het terrein in de middeleeuwen in gebruik was. De aard van dit gebruik is door het gebrek aan sporen niet nader te duiden. Door de verstoring van het terrein was meer context binnen dit onderzoek niet meer voorhanden.
- *Is er verschil in het gebruik en de ouderdom van het wierdedeel nabij de Schoolstraat (hooggelegen) in vergelijking met het wierdedeel nabij de Raadhuisstraat (laaggelegen)?*
Dit verschil in ouderdom is door de afwezigheid van wierdelagen niet aan te geven (zie vraag 1).
- *Kan de begrenzing van de wierde aan de noordoostzijde van het plangebied (Raadhuisstraat) worden vastgesteld?*
Door de verstoring van het terrein, met name aan de noordoostzijde, is de grens van de wierde niet in het terrein vast te stellen. Omdat ook in het zuidwestelijke deel van het onderzochte terrein, dichtst gelegen bij de kern van de wierde, geen wierdepakket is waargenomen wordt geconcludeerd dat de noordoostelijke begrenzing van de wierde binnen de Schoolstraat en het Kuiperspad ligt. Dit komt overeen met de gegevens op de Geomorfologische Kaart van Nederland en met de omtrek van de wierde zoals deze op de kaart op basis van het AHN1 bestand is te zien.
- *Is er sprake van een overgang van wierde naar valge?*
Omdat de bodemopbouw uitwijst dat het plangebied niet op de wierde van Usquert ligt terwijl er wel sporen van middeleeuws gebruik zijn gevonden, wordt geconcludeerd dat het terrein op de overgang van die wierde naar de valge aan de oostkant van de wierde is gelegen.

- *Is er een ossengang aanwezig?*

Er zijn binnen de ontgraving geen sporen van een ossengang waargenomen.

Conclusie

Tijdens de archeologische begeleiding van de bodemverstorende werkzaamheden in het plangebied MFC Raadhuisstraat in Usquert zijn twee sporen gevonden. Door de associatie van deze sporen met fragmenten van een kogelpot uit de dertiende eeuw is te concluderen dat deze sporen uit de late middeleeuwen dateren. Met de vondst van slechts twee ondiepe sporen is onduidelijk tot wat voor structuur deze behoorden. Ook de relatie van de sporen en met de wierde ten westen van de bouwkuip is onbekend.

De aangetroffen fragmenten gebruiksaardewerk zijn afkomstig van een kogelpot, die op basis van de randvorm in de dertiende eeuw wordt gedateerd. De fragmenten zijn uit een mogelijke wandgreppel afkomstig. Omdat het spoor waarin de vondsten zijn gedaan zowel in het vlak als in de coupe niet erg duidelijk was is de precieze context niet vastgesteld. Als losse vlakvondst is een fragment van een middeleeuwse baksteen gevonden. Het gaat hierbij om het ronde deel van een sleutelgatvormige profielsteen. Deze steen is zonder context gevonden. Mogelijk is de steen afkomstig van de sloop van de oude kerktoeren, maar de steen kan ook van andere laat-middeleeuwse bouwwerken in de nabijheid van het plangebied afkomstig zijn, zoals van de sloop van het klooster Wijtwerd.

Het bodemprofiel is ernstig bij de bouw en de sloop van het oude dorpshuis verstoord tot in de natuurlijke kleiafzettingen. Eventueel aanwezige wierdelagen of andere archeologische waarden zijn daarom niet gevonden. De twee aangetroffen sporen zijn gevonden onder het voormalige voorpleintje van het dorpshuis aan de Schoolstraat. Omdat dit deel van het terrein niet eerder bebouwd is geweest de bodem hier grotendeels gaaf gebleven. De aangetroffen sporen en vondsten wijzen erop dat het gebied in de late middeleeuwen in gebruik was, maar laten geen duiding van dat gebruik toe.

Er zijn binnen het plangebied geen behoudenswaardige archeologische vindplaatsen aangetroffen. Gezien de ernstige verstoring van de bodem worden deze binnen het plangebied ook niet verwacht.

Advies

De bodemverstorende werkzaamheden in het kader van de nieuwbouw van het multifunctioneel centrum aan de Raadhuisstraat in Usquert zijn ten tijde van het schrijven van dit rapport voltooid. De archeologische begeleiding van deze werkzaamheden is de laatste stap in de Archeologische Monumentenzorg Cyclus (AMZ cyclus) en met deze rapportage is het archeologisch onderzoek voor dit project ten einde.

De resultaten van dit onderzoek hebben geen gevolgen voor de status of de omvang van het AMK-terrein 5068, de dorpskern van Usquert. Hoewel in het onderzochte terrein geen wierdelagen zijn gevonden is wel middeleeuws gebruik van het terrein aangetoond. Deze sporen en vondsten worden elders in het gebied tussen de Schoolstraat en de Raadhuisstraat ook verwacht.

Literatuurlijst

ANWB, 2004. *Topografische Atlas Groningen 1:25000*. ANWB bv, Den Haag, blad 18.

Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS) II, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) Amersfoort 2012.

Archeologische Monumentenkaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) Amersfoort 2012.

Caspers, T. (et al.), 2006. *Grote Historische Topografische Atlas van Nederland, 1:25.000, Groningen +/- 1900 – 1930*. Uitgeverij Nieuwland, Tilburg.

De Jong MA, M. en drs. J. Molema, 2012. *Programma van Eisen, Dorpscentrum Schoolstraat 3 te Usquert*. Libau Steunpunt voor Cultureel Erfgoed, Groningen.

Koopman, G., 2006. *Van Eigen Bodem, Sporen van de Tijd in de Bodem van Noord-Nederland*. Noorderbreedte, Groningen.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.2. Centraal College van Deskundigen (www.sikb.nl), Gouda, 2010.

Schroor, M., 2009. *Het Hoogeland, Hart van de Ommelanden*. Tweede druk, uitgeverij Profiel, Bedum

Stiboka, 1987. *Bodemkaart van Nederland, 1:50.000. Kaartblad 3 West, Uithuizen; Blad 3 Oost, Uithuizen*. Stiboka, Wageningen.

Van Beek, drs. J.L. & drs. P.C. Vos, 2008. *Regio Groningen, gemeenten De Marne, Winsum, Ten Boer, Loppersum, Eemsum, Appingedam en Delfzijl. Archeologische Verwachtingskaart en Beleidsadvieskaart*. RAAP-rapport 1732. RAAP Archeologisch Adviesbureau bv, Weesp.

ahn.geodan.nl/ahn/

mijn.kadaster.nl

watwaswaar.nl

Appendix I

Usquert, Dorpshuis

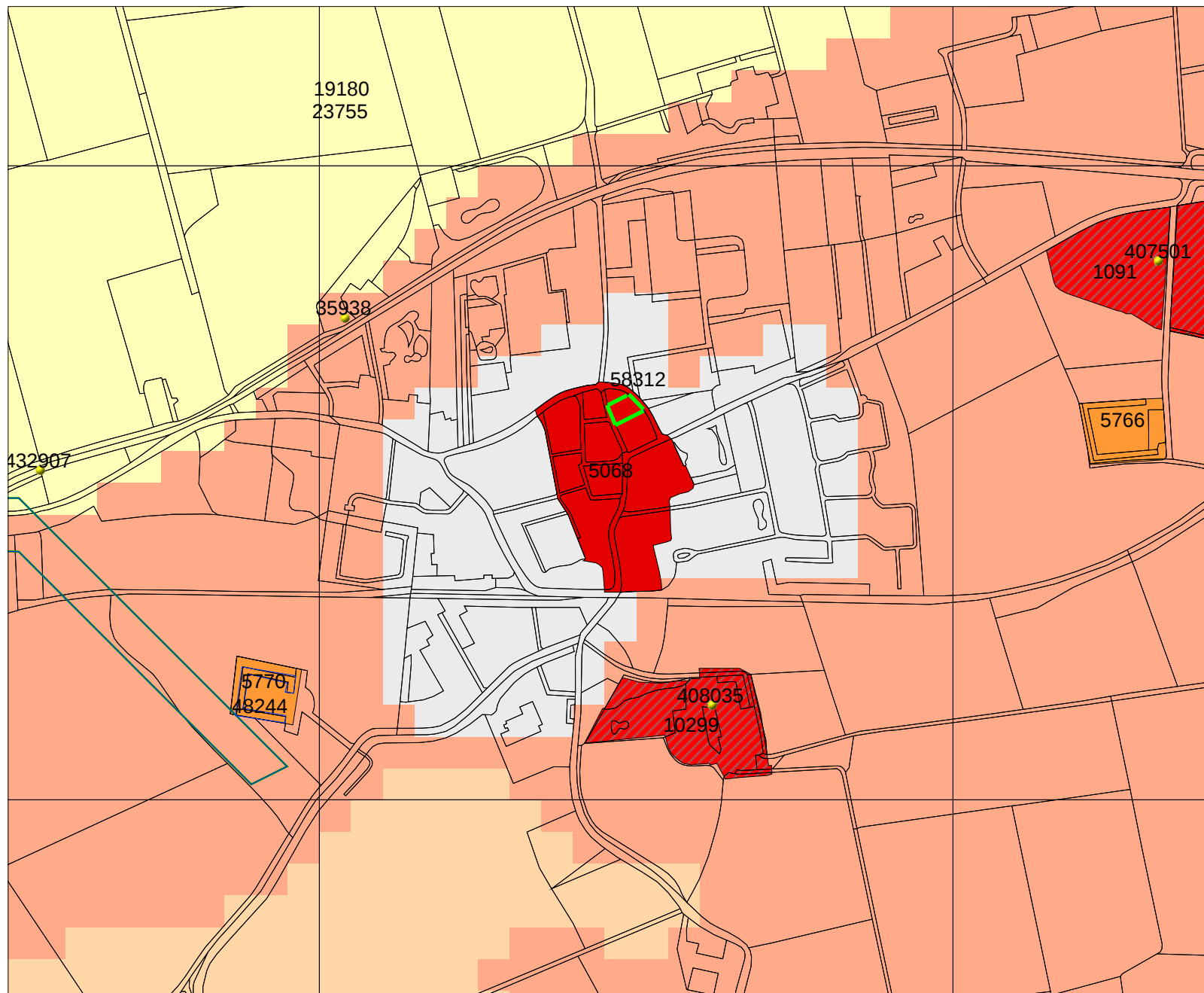
Archeologische Periode-indeling

paleolithicum		ijzertijd:	
paleolithicum vroeg:	tot 300.000 BP	ijzertijd vroeg:	800 - 500 vC
paleolithicum midden:	300.000 - 35.000 BP	ijzertijd midden:	500 - 250 vC
paleolithicum laat:	35.000 BP - 8.800 vC	ijzertijd laat:	250 - 12 vC
paleolithicum laat A:	35.000 - 18.000 BP		
paleolithicum laat B:	18.000 BP - 8.800 vC	romeinse tijd:	
		romeinse tijd vroeg:	12 vC - 70 nC
mesolithicum:		romeinse tijd vroeg A:	12 vC - 25 nC
mesolithicum vroeg:	8.800 - 7.100 vC	romeinse tijd vroeg B:	25 - 70 nC
mesolithicum midden:	7.100 - 6.450 vC	romeinse tijd midden:	70 - 270 nC
mesolithicum laat:	6.450 - 4.900 vC	romeinse tijd midden A:	70 - 150 nC
		romeinse tijd midden B:	150 - 270 nC
neolithicum:		romeinse tijd laat:	270 - 450 nC
neolithicum vroeg:	5.300 - 4.200 vC	romeinse tijd laat A:	270 - 350 nC
neolithicum vroeg A:	5.300 - 4.900 vC	romeinse tijd laat B:	350 - 450 nC
neolithicum vroeg B:	4.900 - 4.200 vC		
neolithicum midden:	4.200 - 2.850 vC	middeleeuwen:	
neolithicum midden A:	4.200 - 3.400 vC	middeleeuwen vroeg:	450 - 1.050 nC
neolithicum midden B:	3.400 - 2.850 vC	middeleeuwen vroeg A:	450 - 525 nC
neolithicum laat:	2.850 - 2.000 vC	middeleeuwen vroeg B:	525 - 725 nC
neolithicum laat A:	2.850 - 2.450 vC	middeleeuwen vroeg C:	725 - 900 nC
neolithicum laat B:	2.450 - 2.000 vC	middeleeuwen vroeg D:	900 - 1.050 nC
		middeleeuwen laat:	1.050 - 1.500 nC
bronstijd:		middeleeuwen laat A:	1.050 - 1.250 nC
bronstijd vroeg:	2.000 - 1.800 vC	middeleeuwen laat B:	1.250 - 1.500 nC
bronstijd midden:	1.800 - 1.100 vC		
bronstijd midden A:	1.800 - 1.500 vC	nieuwe tijd:	
bronstijd midden B:	1.500 - 1.100 vC	nieuwe tijd A:	1.500 - 1.650 nC
bronstijd laat:	1.100 - 800 vC	nieuwe tijd B:	1.650 - 1.850 nC
		nieuwe tijd C:	1.850 – heden

Usquert, Dorpshuis

Appendix II: Archeologische waarden en verwachting

237419 / 603251

235509 / 601691

Legenda

- GRID_1KM
- WAARNEMINGEN
- VONDSTMELDINGEN
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- ONDERZOEKEN
- TOP10 ((c)TDN)

MONUMENTEN

- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

IKAW

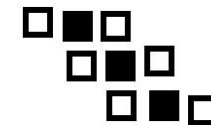
- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd
- Plangebied

0 100 m

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Usquert, Dorpshuis

Appendix III: Splitslijst Vondstmateriaal

vnr	Catgorie	aantal	gewicht (gram)	opmerkingen	datering	Spoornr.	RD
1	Vaatwerk	3	51,1	Uit proefput 2; 1x randscherf	LME	1	236,469 / 602,594
2	Vaatwerk	3	11,7	Vlakvondst	LME	2000	236,468 / 602,595
	Bouwmateriaal	1	2264	Vlakvondst. Ronde deel van sleutelgatvormige profielsteen	LME – NTA	2000	
3	Vaatwerk	7	57,4	1x randscherf, waarschijnlijk van dezelfde kogelpot als vondstnr. 1, niet passend.	LME	1	236,469 / 602,594
	Metaalbewerking	5	275,9	ijzerslakken, waarvan 1 bodemslak en 1 mogelijke bodemslak	IJT – NT	1	
	Botmateriaal	2	28,2	1x rib, varken. 1X wervel, juveniel (epifysen ontbreken), waarschijnlijk rund.	PALEO – NT	1	